

UDC: 821.133.1-31.09"18/19":[929:179.6](44)"14"

ФРАНЦУЗЬКЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО XIX–XX СТОЛІТЬ ПРО ОРЛЕАНСЬКУ ДІВУ

Ярема Кравець
orcid.org/0000-0002-6394-3220

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра світової літератури,
Львівський національний університет імені Івана Франка (УКРАЇНА),
79000, Львів, вул. Університетська, 1,
e-mail: yremakravets@gmail.com

РЕФЕРАТ

У статті розглядаються маловідомі факти зацікавлення життям і самопожертвою задля порятунку батьківщини національної героїні Франції Жанни д'Арк, прозваної Орлеанською дівою. *Метою* статті є висвітлення цікавих епізодів героїчного життя опікунки Франції через акцентування на романі Олександра Дюма-батька (1802–1870) та вагомих працях трьох дослідників XX століття, які розширили ареал прочитання історії Орлеанської діви французькомовними науковцями. *Дослідницька методика.* У статті використовується системний підхід із застосуванням історико-літературного, генетичного і порівняльного методів. На основі цих методів було з'ясовано причину зацікавлення драматурга О. Дюма-батька сюжетами, які приховували в собі національну історію. *Результати.* В дослідженні подано факти прочитання маловідомого роману французького письменника, а також філософську, полемічну та історіографічну інтерпретації подвигу Жанни д'Арк. *Наукова новизна.* Стаття є цікавою сторінкою входження французькомовних праць про Орлеанську діву в численні студії про героїню французького народу української літературознавчої науки (зокрема Ю. Клена, І. Кошелівця, О. Бойченко (Кіт) та ін.). *Практична вартість.* Стаття може стати вагомим внеском у глибше дослідження патріотичного подвигу Жанни д'Арк, зокрема, стосовно з'ясування чотирьох гіпотез її героїчної місії.

Ключові слова: Жанна д'Арк, французький роман, літературний триптих про Орлеанську діву, полемічність досліджень, чотири гіпотези.

FRENCH LITERARY STUDIES OF THE 19TH – 20TH CENTURIES ON JOAN OF ARC

Yarema Kravets'
orcid.org/0000-0002-6394-3220

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Department of World Literature,
Ivan Franko National University of Lviv (UKRAINE),
79000, Lviv, 1, Universytetska str.,
e-mail: yremakravets@gmail.com

ABSTRACT

The article examines little-known facts about an interest in the life and self-sacrifice for the sake of saving one's motherland of France's national heroine Joan of Arc, nicknamed the Maid of Orleans. The paper aims to lie in the coverage of interesting episodes of the heroic life of France's guardian through the accentuation on the novel by Alexandre Dumas père (1802–1870) and significant works of three researchers of the 20th c. who have widened the reading range of the Maid of Orleans' history by Francophone scholars. *Research methods.* The article employs a systemic approach, with the literary-historical, genetic and comparative methods applied. Based on these, the reason for the playwright A. Dumas père's interest in two plots implying the national history has been clarified. *Results.* The research presents the facts of reading the little-known novel by the French writer, as

well as philosophic, polemic and historiosophic interpretations of Joan of Arc's heroic deed. *Scholarly novelty*. The article is an interesting page in the entry of Francophone works on the Maid of Orleans into numerous research papers about the heroine of the French people conducted in Ukrainian Literary Studies (in particular, Yuriy Klen, I. Koshelivets, O. Boychenko (Kit), et al.). *Practical value*. The article may become a significant contribution into a more profound research into Joan of Arc's exploit, particularly regarding the four hypotheses of her heroic mission.

Key words: Joan of Arc, the French novel, literary triptych on the Maid of Orleans, polemic nature of the research papers, four hypotheses.

Величний подвиг найславнішої постаті французької історії – Жанни д'Арк (1412–1431), проголошеної в березні 1922 року «другою покровителькою Франції» (першою була пресвята Діва Марія), неодноразово знаходив багате трактування у французькій белетристиці. З найбільш ранньої згадки про Жанну д'Арк можна подати коротку поетичну репліку середньовічного поета Франсуа Війона (1431–1463(?)), а також рукописну книжку 1484 року «Вігії Шарля VII» з ілюстраціями про бій на Августинському укріпленні в Орлеані та про штурм паризького муру, яким керує Жанна д'Арк. У виданні Мартена Франка «Переможні жінки» (1441) бачимо одне з її найдавніших зображень.

1656 року надруковані перші дванадцять із задуманих двадцяти чотирьох пісень епічної поеми «Діва, або порятована Франція» поета Жана Шаплена (1595–1674). Опрацьовуючи цей твір, її автор, шанований тогочасний літературний критик, повторював: «Через тисячу років про неї говоритимуть, або зовсім не говоритимуть». Запропонований Шапленом (одним із авторитетних авторів доктрини класицизму) текст спричинив саркастичні і глузливі випадки Буало, Расіна, Ляфонтена та Мольєра. Шквал епіграм і сатиричних відгуків став, мабуть, причиною того, що наступні дванадцять пісень цієї епічної поеми побачили світ лише 1882 року, породивши відгуки про незграбну побудову поеми та важкий для читання вірш.

1735 року з'являється пародійно-іронічна поема Вольтера «Орлеанська діва», що викликала неадекватне сприйняття в літературному світі і осуд видатніших європейських письменників. Німець Фрідріх Шиллер, захищаючи світле ім'я Жанни д'Арк, творить історичну драму «Орлеанська діва». Варто згадати, що поему Вольтера переклав 1937 року Максим Рильський, неодноразово друкуючи це прочитання українською мовою з певними виправленнями та уточненнями в 1956, 1962 та 1985 роках. Нотатка Максима Рильського «Від перекладача» переросла у вступну статтю, в якій подавалася описова характеристика життя і творчості Вольтера та його поеми. Згадаймо принагідно цікаві слова самого Вольтера: «Мужня дівчина Жанна, яку інквізитори та пойняті боягузливою жорстокістю вчені звели на кострище».

Серед вісімдесяти романів видатного французького письменника Олександра Дюма-батька (1802–1870) примітним є його історичний роман «Діва Жанна» (1842), написаний у той час, коли вже знаний своєю багатожанровою творчістю О. Дюма-батько звернувся до історичної тематики («Галлія і Франція», «Діва Жанна», «Луї XIV та його століття»). Відчувши ще 1823 року потужний резерв драматичних сюжетів, які приховувала в собі національна історія, драматург О. Дюма-батько взявся незадовго за написання

романів. Історія стала для нього не науковим об'єктом чи об'єктом звичайної цікавості, а джерелом натхнення. Роман «Діва Жанна. 1429–1431» обсягом 186 сторінок монреальського видання «Le Joyeux Roger» містить переднє слово романіста-літературознавця, члена французької академії Шарля Нодьє (1780–1844):

«Нічого не порівняєш із Орлеанською Дівою ні в давніх чи сучасних переказах, ні в байках чи в історії. Запропонуйте епічній музі вибрати щось наддивовиж хвилююче і чарівне, перегляньте найбільш імпозантні традиції, залишені в людській пам'яті героїчними часами, не знайдете нічого такого, що наблизилося б до простої, автентичної правди цього явища п'ятнадцятого століття. Внаслідок найбільш нещасного правління, про яке літописи монархії згадують ще досі, Франція, завойована ворогами і ледь захищена на своїй руїні мужністю якогось лицаря, протиставляє своїй лихій долі лишень слабкий спротив. Герцог Бедфор, регент англійського короля, захопив Париж. Невдаха Шарль VII, блукаючи з міста до міста, в безнадії та незадовго без королівства, відступає перед лихом, що спало на нього. Готовий шукати пристановище в чужому королівському дворі, кидає останній відчайний погляд на милу Францію, яка пропонує йому лише жахливі руїни, чвари громадян, змови загарбників і невелику кількість мужніх, не відімщених громадян, які помирають на руїнах спалених міст, які вони захищали. Лишень декілька місцин на певний час стримують ворожий наступ. Тільки давнє провіщення про дівчину, яка прийде з околиць Буа Шеню і врятує королівство, ще підтримувало надію тогочасних слабкодушних людей на появу людей сильного духу. Все минеться, коли з'явиться ця дівчина <...>. Матері не бажали мати достойнішу доньку, чоловіки мріяли згодом заволодіти серцем такої гіднішої жінки; але з дитячих років вона відмовилася од щастя бути дружиною і матір'ю. Покликана до героїчного життя та самопожертви голосами янголів, вона у тринадцятирічному віці присвятила свою непорочність Господеві. <...> Взятася за все із завзяттям, розуміючи, що має мало часу, щоб сповнити свої наміри і що зустрічатиме не одну перешкоду на своєму шляху. Відмови, однак, не викликають у неї обурення, бо вони належать до ускладнень, про які їй сповіщали. Її наполегливість перемагає вияви недовір'я. І врешті ця селянка відправляється, перетворившись на вояка: з перших кроків цієї нової кар'єри стає чудовим зразком християнського лицаря: безстрашним, невтомним, відважним, побожним, скромним, вмилити в упокоренні коней і тямущим у всіх питаннях армійської науки, як досвідчений полководець – нічого не було в її житті такого, що б не свідчило про високе натхнення та не носило на собі печаті божественної влади. Сама стихія, здається, їй підкоряється <...>. Відтепер усі її дні позначені найяскравішими збройними діяннями. Як об'єкт любові, надії, поваги людей, страху для англійської армії вона б'ється біля Дюнуа, Ксентрая, Ла Гіра і всюди здобуває пальму звитяги. Знамено Жанни д'Арк, як вона сама про це сказала, завжди там, де небезпека. <...> За декілька місяців провіщення збуваються (поранення біля Орлеана, втеча англійців, звільнення фортець, які обіцяла звільнити, коронація Шарля в Реймсі). Героїчна місія Жанни д'Арк завершена – їй залишається увінчати цю місію мучеництвом. Після кількох нових величних подвигів вона потрапляє в руки своїх невблаганних ворогів і сходить на кострище з покірністю святої. Кажуть, що в ту саму хвилину, коли полум'я, що охопило її, погасило ім'я Ісуса на її невинних устах, на переляканих очах англійців із кострища здійнявся голуб, поринувши до небес. Такими, принаймні, стали докори сумління для тих нещасних, що засудили її» [5, р. 5–8].

Як так сталося, запитує Шарль Нодьє, що ця історія доброчесності, слави та нещастя, яка має велику популярність для майбуття, викликала мало спогадів про ім'я Діви серед маси французів, чи навіть спогадів, її негідних?

«Поет, слава нації своїм генієм, ганьба нації через надто часте використання свого генія, ще в молодому віці з ваганням вибрав два сюжети для створення епопеї – Жанна д'Арк і Генріх IV. Можливо, він помилився, вибравши другий сюжет, помістивши його у століття,

менш шляхетне, менш поетичне, менш релігійне, в систему звичаїв, менш придатних для епічної музи, невдалих для створення матеріалу елегантної й урочистої історії. Зненависть до християнства, що пожирала його серце, можливо, скерувала його на помилковий шлях. Я схильний думати, що ознайомлення з високими думками цієї божественної релігії зробили б його гідним померти християнином <...>.

Як дати зрозуміти тим, хто не знає цього жахливого твору, в якому винахідливий розум поєднався з безсоромним цинізмом, щоб зганьбити чесноту. Героїня Домремі, ангел невинності й милості, який викликав сльози у своїх катів, якого історія завжди згадувала з повагою; який пролив стільки крові для Вітчизни; який завоював стільки прапорів і здобув стільки міст; ця бідна дівчина, яка звільнила Францію і яку англійці спалили у віці вісімнадцяти років, Вольтер зробив її головним персонажем принизливого твору (*un roman de prostitution*), роману, незрівнянне виконання якого могло б дати йому в суперники Аріосто, але який ганьбить нашу літературу незгладимою плямою. Який жанр літературної слави може назавжди відшкодувати моральну славу, історичну славу нації? Нехай зникнуть усі красні мистецтва народу задля однієї шляхетної ідеї. Що трапилося б у Римській республіці з поетом часів Катона чи Сціпіонів, який так само зганьбив би пам'ять Лукреції та Клелії, які обидві були, взагалі-то, негідні якогось найменшого порівняння з Жанною д'Арк? Його кинули б у Тібр, обмотаного живими вужами, як громадського батьковбивцю, вбивцю римської слави. Наші патріоти були менш строгі, та які ж то патріоти!

Після цього короткого опису героїчної історії Жанни д'Арк залишається дещо з'ясувати читачеві-філософу, який мало враховує події, коли йому не вдається усвідомити причин цих подій. Як би там не було, постає питання, яке важко і, можливо, не годен розв'язати звичайними фактами розуму. <...> Ким була Жанна д'Арк? Існує принаймні чотири гіпотези стосовно цього питання.

Перша гіпотеза англійців чотирнадцятого століття: всі успіхи Діви пов'язувалися з впливами магії; в часи Жанни д'Арк вони спричинили підлу помсту та жахливе вбивство. Друга гіпотеза полягала в тому, щоб сприймати Діву як вправну й відважну амбіційну особу, яка прагнула військової слави і великого політичного впливу на своє століття – саме вони вирвали її з похмурого селянського життя та вкрили її проекти фальшивим виглядом натхнення, ввівши в оману довірливий королівський двір. У третій гіпотезі – це неосвічена дівчина, „фанатично настроєна”, як сказали б сьогодні, добродісна, яка скористалася вправною хитрістю як інструментом, щоб посіяти терор в англійській армії, сповнити мужністю французів і підняти монархію з руїн. І, врешті, в четвертій гіпотезі – це героїня, справді покликана Господом для збереження королівства, яке Він захищає, для порятунку народу, який Він любить; ця гіпотеза викличе в багатьох людей лише високомірну посмішку і буде поганим тоном про неї дискутувати.

До цих різних здогадок я додав би ще одну, найменше гідну розгляду, але яка може запропонувати декілька джерел для історичного роману, а навіть і епохи: здогадку про народження Жанни д'Арк як приналежної до королівської крові і яка мала братом мужнього Батара Орлеанського.

Якби спитали нині автора цієї хроніки його особисту думку про Жанну д'Арк, він задовільнився б такою щирою відповіддю: „Я в це вірю”.

Не думаю, повторюю це, що маємо тут достатнє пояснення для всіх людей, проте сумніваюся, що найосвіченіші люди цього століття, особливо освічені, можуть знайти якесь інше пояснення для історії Жанни д'Арк, цієї історії, яку треба написати, як її написав добродій Олександр Дюма з серцем француза і християнською вірою. Можливо, легше її заперечити. І справді, якщо подумати, що ці великі політичні та військові інспірації, які втримали Францію на схилі руїни, йшли від невинної і простої дівчини, вбраної у все чарівне, що має в собі врода, у все хвилююче, що має в собі чистота юності, та водночас незрівняну відвагу і душевну велич; коли за свідченням її сучасників та існуючими її зображеннями, що були зроблені за її життя, уявляєш її такою схожою ангельським виглядом і водночас страшним своїм виглядом на святого Михаїла Рафаеля, якому вона, можливо,

послугувала моделлю; коли йдеш з істориком слідом за нею посеред кривавих сутичок, на розруханих стінах, що через якусь мить покриють ворога своїми руїнами, бачимо її, незворушну, яка протиставляє наступові знавіснелих солдатів свій розбуялий стяг або зворотний бік своєї бойової сокири; коли чуєш, як та селянка звертається з промовою до перших лицарів королівства, найшляхетніших і найповажніших осіб того часу, словами, які дивують їх, сповняючи подиву й поваги; коли перегортаєш ту довгу низку таких важких для вгадування подій, які вона, однак, провіщала і які завжди сповнялися так, як вона про них говорила, чи то будучи на чолі війська, чи відтоді, як потрапила в руки англійців, була передана їхнім катом, перестала здійснювати найменший вплив на події; коли знаходимо орлеанську героїню під час того жахливого дійства, останнього випробування невинності й доблесті; коли чуєш, як вона ще згадує посеред полум'я, готового зжертви її добрих святих, про чудову присутність яких вона говорила з таким глибоким переконанням, з такими майстерними деталями; коли згадуєш собі, що в ту останню хвилину вона мала лише вісімнадцять-дев'ятнадцять років, щойно розпочалася для неї в очах світу юність, сповнена чистоти і слави, що не давала навіть жодної причини для найменшої підозри – важко, гадаю, не повторити разом із добродієм Олександром Дюма “Я в це вірю!”, не повірити, що найдивніша особа, яку коли-небудь вшановувало людство, дістало свою місію надзвичайної людської могутності.

Чому лжемудреці вісімнадцятого століття, вправні тартюфи філософії, з таким великим зацікавленням виявляли себе фальшивими патріотами, з задоволенням принижували найчистішу славу нашої історії, не боячись знаходити Бога у словах цієї чудової загадки? Яке то дивне шаленство озброїло наших обережних регенераторів 1793 року проти невинної героїні, якщо її місія не повністю проявила себе в їхніх очах? О, звісно! Вона нічого не задумувала проти єдності та неподільності нації, того, що звільнить Францію від англійського пригноблення! Її не підкупили ні Пітт, ні Кобург – негідні англійці, нездатні інакше її подолати, підло передали її катові. Вона була француженкою, вона була з народу, вона врятувала народ, зокрема, орлеанський народ; трохи більше як сорок років тому шмат каменя, спорудженого на її честь на орлеанській вулиці, став предметом найстрашнішої люті жахливого народу часів революції. Скромний пам'ятник був знищений під радісне горлання цього недоумкуватого і дикого натовпу, якому рятівний меч Жанни д'Арк врятував батьківщину!

Якою жалісною є зіпсованість лихих людей у часи соціальних негараздів! Якою також жалісною є апатія влади в часи порядку та збереження цілісності! Кімната, в якій народилася Жанна д'Арк, двадцять років тому була стійлом. Хочу вірити в те, що французьке серце більше не болітиме подібним блюзнірством. Ми йдемо великим кроком до морального та політичного вдосконалення! Ми зробили такий великий поступ у гуманітарній науці!» [5, р. 8–13].

Презентоване видання роману О. Дюма-батька подає присвяти автора – пам'яті її Світлості княгині Марії. Пошанівок Діві Франції. Шана захоплення європейській акторці. І дванадцять розділів: Селянська родина. Голоси. Капітан Бодрікур. Шляхетний дофін. Колона. Облога Орлеана. Жаржо і Пате. Коронація. Меч із каплиці Сент-Катрін де Ф'єрбуа. Комп'єнь. Процес. Мучениця.

Безперечний інтерес становить текст О. Дюма, поданий після його присвят:

«Ось одна з тих книжок, які треба читати так, як вона була написана – з вірою.

Жанна д'Арк – це Христос Франції; вона спокутувала злочини монархії так само, як Христос спокутував гріхи світу. Як Ісус, вона мала свої страсті; як Ісус, вона мала свою Голготу і своє розп'яття.

Три розбещені жінки занапали Францію: Альєнора Аквітанська, жінка Луї Молодого; Ізабелла Французька, жінка Едуарда II; Ізабелла Баварська, жінка Шарля VI.

Діва врятувала її.

Під час хрестового походу чоловіка до Палестини Альєнора Аквітанська закохалася в юного турка на ймення Салах-Еддін. Королева, жінка-християнка, все забула задля нього – вітчизну, чоловіка, релігію. Повернувшись до Франції, замість покарати смертю перелюбницю або ж, принаймні, постригти її та замкнути в монастир, Луї Молодий прогнав її, дозволивши прихопити з собою весь свій спадок: вона пошлюбилася королю Англії, який таким чином приєднав до свого заморського трону нормандське та аквітанське герцогства, графства Пуату, Мен, Турен і Анжу, і, отже, став одним із найгірших васалів корони, а звідси і претензії Англії на континент.

Ізабелла Французька, жінка Едварда II, жінка-перелюбниця, стала незадовго королевою-батьковбивцею. Тому що була сестрою Шарля Вродливого, її син Едвард III опинився по смерті французького короля ближче до французької корони, аніж Філіпп Валуа, бо той останній був лише кузенем Шарля Вродливого, а Едвард III був його небожем; однак барони королівства вжили щодо Едварда III салікський закон, віддавши перевагу Філіппу де Валуа. Звідси і претензії Англії на французьку корону, звідси й лілеї, які вона помістила на своїх військових обладунках і які зникли лише тоді, коли Наполеон здряпав їх вістрям шпаги під Маренго й Аустерліцом.

І нарешті, Ізабелла Баварська, як і попередні, зрадлива королева й безсоромна дружина, та ще й мати, позбавлена природних почуттів, об'єдналася з королем Англії, покликана до Франції ворогів і визнала королем Генріха VI, усунувши свого власного сина.

Саме тоді з'являється Діва Жанна. Їй вистачило одного року, щоб урятувати Францію; прийшовши від Бога, вона повернулася до Бога, але, спустившись з неба з вінком ангелів, вона зійшла на небо з пальмою мучениці.

Так померла Діва Жанна. Негідником продана англійцям, засуджена несправедливим судилищем і скарана підлими катами. Шарль, якому вона врятувала королівство, не зробив жодного кроку, жодної спроби, жодного руху, щоб її врятувати.

Господь покарав його. Шарль сконав з голоду, боячись, що його може отруїти власний син Луї XI; тридцять сім років після його смерті його рід погас в особі онука Шарля VIII» [2, р. 15–16].

***

Французький літературний триптих про Жанну д'Арк (Шарль Морра, Ален Деко, Жак Ле Гофф).

Французькомовні студії про Жанну д'Арк, датовані ХХ століттям, пропонують не одне цікаве дослідження, присвячене героїні французького народу авторства знакових постатей у сучасному літературознавстві. Вартісними видаються праці трьох науковців, які розширили науковий ареал прочитання історії Орлеанської діви французькомовними дослідниками. Перший з них, французький поет із Провансу, публіцист, політичний діяч Шарль Морра (Charles Morras) (1868–1952), автор філософського есею «Жанна д'Арк», вихований на класичних традиціях, перейшовши через різні інтелектуальні впливи паризького середовища 80-х років, зблизився з Анатолем Франсом, Морісом Барресом та Фредеріком Містралем, які повернули йому сутність маленької провансальської батьківщини і любов до неї. Захопившись певний час романтичними ідеалами, Ш. Морра згодом зосередився на грецькій філософії та культурі. Після 1895 року як політичний діяч він переходить на позиції монархізму – тривала влада, тобто спадковість і монархія: «Або Франція і король. Або ні короля, ні Франції». Це дилема, яку Ш. Морра

проголосив своєю працею «Розвідка про монархію» (1900): роялізм не сентиментальний, не традиційний (на кшталт Шатобріана), не містичний, а емпіричний, навіть науковий. Політика для Ш. Морра не зводиться до релігійних, моральних або філософських чинників, вона підвладна фактам та історичному досвіду. У своїх повістях і філософських есеях він нападав на все, що йому здавалося причиною безладу в мистецтві або ж політичному житті. Есей Ш. Морра «Жанна д'Арк» назвами розділів чітко віддзеркалює філософські засади автора: «Товаришка негожих днів», «Політичні втікачі», «Про ум Жанни», «Воєнний геній Жанни», «Інший геній», «Засіб силуваний чи обраний», «Військове мистецтво, кероване політикою», «Про нашу єдність у часі», «Легітимність», «Свідомість», «Докори», «Ієрархії», «Згоди і незгоди», «Усунений лібералізм», «Про національну волю», «Шлях на Реймс», «Прогулянка короля», «Аксиоми Жанни д'Арк». «<...>Отсей історичний образ обов'язково матиме схильність підніматися вже більше і більше до рівня зразка та закону. Але закону справедливого, зразка героїчного та святого, який був поміркованим та людським.

Можливо, одного дня, скажуть, що, звільнивши нас від іноземного ярма, героїня нам залишила мисль, яка нас захищає і рятує від інших бід, чужих також, стосовно тих речей, що є в нас: лже-чесноти або ж лже-поступ, штучні розвитки, плани ніби-то реформ, але несумісні з єством Батьківщини. Вже відтепер точне знання образу Жанни д'Арк приносить велике благо, бо ми можемо розрізнити в ньому те, що революційні оратори та романтичні історики так жалюгідно сплутували» [3, р. 43].

Розділ «Жанна д'Арк, княгиня-королівна» («Jeanne d'Arc, princesse royale») історика, члена Французької академії Алена Деко (1925–2016), автора понад тридцяти монографій, виданих упродовж 1947–1992 років, надрукований у виданні ученого «Дивовижні історії» («Histoires extraordinaires», 1993). Есей про Жанну д'Арк можна вважати полемічним дослідженням окремих дискусійних навіть до нашого часу проблем, пов'язаних із постаттю національної героїні Франції. Французький науковець зазначає, що в цілій історії Жанни д'Арк усе є дивовижним із самого початку – донька звичайного селянина з Лотарингії дійшла до короля, який уважно вислухав її; майже відразу ж їй подали справжнє княже житло, довірили керівництво військом. Усе це і наступні події викликали, звісно, зрозумілий скептицизм і перекручення, з'явилися дивовижні здогадки: Жанна д'Арк походила із шляхетної родини; вона була сестрою Шарля VII, позашлюбною донькою королеви Ізабелли Баварської та герцога Луї Орлеанського; новонароджену дитину підкинули сім'ї лотарингського селянина з Домремі. З плином часу відбулося певне жонглювання фактами, пов'язаними з життям Жанни д'Арк. Тепер, зазначає Ален Деко, «ми присутні при наявності двох таборів, які не припиняють ворожнечі, називаючи одні одних лихими словами. На схилі XX століття ще дотепер зчиняють сварки стосовно Жанни д'Арк» [1, р. 76]. Нема жодних документів, нема жодних підтверджень таких гіпотез фальшування історії Жанни д'Арк. Грунтуючись на достовірних історичних документах, Ален Деко провадить свою розповідь до останніх трагічних сторінок звитяги Орлеанської

діві: «Зав'язується драма, яка врешті решт приведе до відчуженості між Шарлем та Жанною. Вона прагне боротися, наступати, незважаючи на втрати, прямувати до великого світла своєї переможної віри; а він вірить у благо дипломатії: відчуває, що англійці відступають, а герцог Бургундський шукає якоїсь спілки. <...> Подумаймо розсудливо: після коронації королю, королівському двору Жанна «муляла очі». Ситуація вельми скрушна. Як то вона своєю інтуїцією нічого не відчула? Тим паче, що не чула більше свої голоси. Страшна внутрішня самотність» [1, р. 95].

Жанна продовжує боротьбу. Їй дають лише невелике військо, наказують воювати, але вести дуже другорядні операції. Вона захоплює Сен-П'єр-Лемутьє, та зазнає невдачі перед Ла Шаріте сюр Луар. Причина дуже банальна: король не надсилає їй «ні харчів, ні грошей, щоб підтримати цю військову операцію». Завершуючи своє цікаве наукове дослідження, Ален Деко резюмував: «„Навіщо створювати романи довкола історії Жанни? Вона унікальна і насправді така вродлива, що завжди самодостатня. „Франція, яку загубила жінка, буде врятована іншою жінкою“: старе провіщення не схибило. Ціною своєї смерті Жанна подала велике натхнення, яке повинно було привести до звільнення Франції. Вона зробила ще більше: стала втіленням французької батьківщини. Перед її образом проходили молоді комуністи і молоді роялісти. Вона примиряє віруючих та безвірків. Вона завжди залишається такою, якою оспівав її Мішле: „Вона так полюбила Францію, а вражена Франція полюбила сама себе... Французи, завжди пам'ятаймо, що дорога батьківщина народилася із серця жінки, її ніжності, її сліз, крові, яку вона за нас віддала...”» [1, р. 101].

Авторитетний учений-історик Жак Ле Гофф (1924–2014), знаний ґрунтовними дослідженнями з проблем середньовічної культури, зокрема есеями «Середньовічні уяви» (український переклад 2007 року, видавництво «Літопис» ЛНУ ім. І. Франка), є автором енциклопедичної статті «Жанна д'Арк» із видання «Encyclopaedia Universalis France», 1999 [3]. Свою статтю французький учений структурував за наступним порядком: Вступ. Події. Процеси. Жанна після Жанни.

Жанна д'Арк, одна з найбільш знакових осіб XV століття, завдяки найбагатшій винятковій документації двох процесів (1431 та 1456 років) залишається все ж таки таємничою. Це пов'язане насамперед із контрастом її вчинків та історичних джерел, що роблять їх не досить певними. Процеси добре зафіксували її автентичні декларації, та вони складені мовою правників і теологів, а слова Жанни відтворюють народні ментальність і культуру. Цей контраст зробив Жанну незрозумілою чи навіть підозрілою більшості її сучасників (від Шарля VII до її суддів), істориків від XV століття до наших днів.

Культурна прірва, яка відділяє Жанну від її політичного, військового і духовного оточення XV століття, а також від її істориків, дозволила різноманітні інтерпретації. Історіографія Жанни д'Арк стала таким чином конденсатом історіографічної еволюції від XV століття до наших днів. Для сучасного історика ця еволюція не менш цікава від самої історії Жанни. Є,

отже, Жанна готична, Жанна Відродження, Жанна класицизму, Жанна Просвітництва, Жанна романтизму та націоналізму.

Більшість суджень про Жанну д'Арк, починаючи від XV століття, походили від розумового та наукового рівня епохи; як зрозуміти, що ще за життя Жанни д'Арк її недолугі вороги не відрізняли поняття народної побожності, ересі та чаклунства, хоча і в сучасних дослідженнях маємо повторення подібних помилок (Жанна як плід прихованого кохання Ізабелли Баварської та герцога Орлеанського; сумніви у страті Жанни, поява фальшивих Жанн після 1431 року). Жанна не була демонопоклонницею, не належала до секти «люциферців», а, як сама стверджувала, якщо навіть поділяла традиції селянського оточення, у це не вірила. Її «простодушність» була простодушністю християнки дуже «побожного» люду. Цікаво зазначити, пише Ле Гофф, що англійські антропологи ХХ століття, надумавши помістити вірування Жанни в рамки традиційної ментальності, потрапили в пастку чаклунства. Лженаука мимоволі повернулася до наукових необґрунтованих вигадок їхніх співвітчизників XV століття, ворогів Жанни. І навпаки, можна гадати, що поряд з історією народної і традиційної ментальності наукові пошуки, розпочаті спеціалістами порівняльної історії релігій, психіатрії та психоаналізу, посприяють з'ясуванню правди про виняткову особу свого часу та своєї історії, особу, часто дивовижну за свідченням автентичних документів.

Наступна розповідь французького історика торкалася життєпису Жанни д'Арк і подій Столітньої війни («Події»), судових та церковних процесів над Жанною, її страти («Процеси»). Останній розділ «Жанна після Жанни» приваблює цікавими ремінісценціями, пов'язаними з культом Жанни д'Арк у літературі, культурі та історії Франції: поминальна меса на річницю смерті Жанни д'Арк (Орлеан); театральна п'єса (постановка 1453–1456 років, Орлеан); містерія облоги Орлеана; близько тридцяти примірників тексту процесів над Жанною, що викликають особливе зацікавлення в час Ренесансу; довга епопея Жана Шапелена (1656); героїко-комічна епопея Вольтера (1762); Жан-Жак Руссо дарує Женевській республіці текст процесів; міф про Жанну д'Арк надихає англійських та німецьких романтиків; історичний портрет у т. 5 «Histoire de France» Мішле; полотно художника Енгра «Жанна присутня при коронації короля Шарля VII в Реймському соборі»; присвяти Жанні д'Арк композитора Ш. Гуно, поетів Т. де Банвіля, Фр. Коппе, С. Прюдома; п'єса «Свята Йоанна» Б. Шоу (1923); есей «Життя Жанни д'Арк» (1908) А. Франса, який був одним із тих, хто найкраще зрозумів її народний, історичний та автентичний характер.

Запальність націоналістичних настроїв у період перед війною 1914–1918 років та після неї, натхненних Шарлем Пегі та Морісом Барресом, була схвалена церквою, яка 1909 року проголосила французьку національну героїню блаженною, а 1920 року – святою і опікункою Франції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Decaux A. Jeanne d'Arc, princesse royale. *Histoires extraordinaires*. Paris : Librairie Académique Perrin 1993. P. 73–101.

2. Dumas Al. Dédicace et presentation. *Alexandre Dumas. Jehanne-la-Pucelle. 1429–1431*. Montréal : Editions Le Joyeux Roger, 2010. P. 15–16.
3. Le Goff J. Jeanne d'Arc. *Encyclopaedia Universalis France*. 1990. T. 12. P. 1039–1042.
4. Maurras Ch. Jeanne d'Arc. Lviv : Levada, 2021. 70 p. (“La publication française-ukrainienne. Le pont entre l'Ukraine et la France”).
5. Nodier Ch. Introduction. *Alexandre Dumas. Jehanne-la-Pucelle. 1429–1431*. Montréal : Editions Le Joheux Roger, 2010. P. 5–13.

REFERENCES

1. Décaux, A. (1993), “Joan of Arc, Royal Princess”, *Extraordinary Histories* [“Jeanne d'Arc, princesse royale”, *Histoires extraordinaires*], Librairie académique Perrin, Paris, pp. 73-101. (in French).
2. Dumas, Al. (2010), “Dedication and Presentation”, *Alexandre Dumas. The Maid of Orleans. 1429-1431* [“Dédicace et presentation, Alexandre Dumas. Jehanne-la-Pucelle. 1429-1431”], Editions le Joyeux Roger, Montreal, pp. 15-16. [in French].
3. Le Goff, J. (1990), “Joan of Arc”, *Encyclopaedia Universalis France*, [“Jeanne d'Arc”, *Encyclopaedia Universalis France*], t. 12, pp. 1039-1042. (in French).
4. Maurras, Ch. (2021), *Joan of Arc* [*Joan of Arc*], Levada Publishers, Lviv, 70 p. (in French).
5. Nodier, Ch. (2010), “Introduction”, *Alexandre Dumas. The Maid of Orleans. 1429-1431*, Editions le Joyeux Roger, Montreal, pp. 5-13. (in French).

Стаття надійшла до редакції 21.10.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.11.2025 р.

